

Eddig volt egy mozzanat, amit nemigen sikerült megmagyarázni: hogy miképpen lett a Hegedüsből Hedegüs, mely formára a román hangalak (Ghidighici) visszamegy. Nos, az MMTSz.-t a *hegedü*-nél felütve azt látjuk, hogy 1. Moldvában a hangátvetéses változat használatos: *hedegü*, és 2. nemcsak *hedegü*-nek nevezik a hangszert, hanem *hedeginek*. Így máris megállapíthatjuk, igaza van Maria Magdalena Székelynek (előtte pedig Gheorghe Ghibănescunak és Nicolae Iorgának), mikor a Ghidighici helynevet a Hegedüs személynévből vezeti le: a moldvai magyar tájszólásban az illetőt Hedegis-nek szólíthatták, a román forma pedig ezt a lehető leghívebben tükrözi, a névadaptáció mindössze a szókezdő h > gh változásra szorítkozott. Megállapíthatjuk hát, hogy a Chişinău környéki Ghidighici magyar pusztaszemélynévi eredetű – ezeknek pedig nagy a történeti forrásértéke, mivel ez a fajta helynévalkotás Európa ezen részében a magyarság (és a törökök) tulajdona, nem a románoké, szlávoké. Kiss Lajos például azt tartja, a román személynévi eredetű településnevekre általában az -eşti, -eni képző hasz-

nálata jellemző, és léteznek ugyan elszórtan egyes számban álló személynévvvel alakilag megegyező településnevek is, ám azok minden esetben a magyarból való átvételek.⁶ Szóval érdemes forgatni az MMTSz.-t, mivel ez is – mint annyi egyéb – hozzájárulhat a moldvai magyarság története fehér foltjainak a kiszínezéséhez. A kötet megbízható, alapos munka, monumentális emlékműve a Moldvában használatos magyar nyelvnek.

1. Erről lásd Sántha Attila: Személynévi eredetű moldvai helynevek, magyar szemszögből. *Moldvai Magyarság* 2016/12., 2017/1., 2.
2. Péntek János (szerk.): *A moldvai magyar tájnyelv szótára I/1. A–K*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016., a továbbiakban MMTSz.
3. Péntek János: A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv* 110. 2014. 406–416.
4. Horváth Dezső: *Mivé lettél, csángómagyar?* Bába Kiadó, Szeged, 1999.
5. Székely, Maria Magdalena: Familii de boieri din Moldova de origine transilvăneană. *Arhiva genealogică vol. 1. (6)*, 1/2. (1994) 95–104., 100–101.: „Patrimoniul a fost destul de răspândit, dovadă numeroasele aşezări numite Ghidighiş, Ghidăşani, Highidiş, Hăghidişăuţi în ţinutul Lăpuşna.”
6. Kiss Lajos: A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr* 120. (1996), 440–450., 445.

SÁNTHA ATTILA

Cum se spune în limba maghiar-moldoveană?

Începuturile graiului maghiar din Moldova se pierd în negura vremii, ştim doar atâta că în anii 1220–1230 acest teritoriu era populat de maghiari, însă nu avem nicio informare despre timpul apariţiei lor pe aceste meleaguri. Nu se cunoaşte nici dacă graiul maghiar a supravieţuit aici ori ba năvălirii hoardei tătarilor din anii 1241–1242, însă este datat în istorie că peste un secol, în 1345 tătarii sunt învinşi şi alungaţi din Moldova de către oştirile secuilor. Statalitatea formată aici – aflându-se la început sub dependenţă maghiară, mai apoi devenită independentă – avea printre dregătorii săi înalţi mulţi vorbitori de limbă maghiară. Nu putem da o explicaţie nici ponderii destul de însemnate a toponimelor de origine maghiară pe tot teritoriul Moldovei şi nu numai în zonele populate de strămoşii maghiarilor moldoveni de azi.¹

Pentru a da un răspuns întrebărilor formulate mai înainte avem nevoie de date noi, iar în această privinţă este un excelent prilej lucrarea lui Péntek János întocmită şi editată la finele anului trecut,² în care autorul a cules lexicul folosit de vorbitorii maghiari (de limbă maghiară) din Moldova. Limba este un bun conservator al nenumăratelor date privind originea unui popor, de unde a purces, cu care popoare a intrat în relaţie, etc., astfel lucrarea despre care vorbim poate să servească ca bază de date pentru investigaţiile următoare.

Din prefaţa lucrării notate de Péntek János reiese că redactorul era conştient de cel mai de seamă risc al

lucrării sale şi anume că s-a apucat să inventarieze uzul de limbă maghiară al unei zone unde nu este formată o limbă vorbită comună, faţă de care diversităţile ivite în graiul diferitelor sate pot fi confruntate: „Graiul maghiar din Moldova e stratificat în timp şi sub aspectul său, uzul de limbă al unui vorbitor, al unui sat, al unor grupuri mai mari sau mai mici prezintă faze diferite ale unor procese lingvistice aflate într-o cadenţă accelerată. În această stare de eterogenitate nu poate fi trasată linia de demarcaţie între variante de limbă locală şi limba maghiară vorbită, de multe ori nici între limba maghiară şi limba română.” Potrivit afirmaţiei redactorului, primele două volume ale lucrării conţin corpusul lingvistic al limbii maghiare moldovene, sensul cuvintelor fiind redat în limba maghiară comună, în limba română şi în engleză (al cărei prim volum este publicaţia de faţă), iar volumul al treilea va fi un dicţionar de maghiara comună – limba maghiară din Moldova. Eu personal consider de bun augur şi aştept cu nerăbdare redactarea celui de-al III-lea volum, deoarece – răsfoind primul volum – abia dacă dăm, de exemplu – cu mult noroc – de sinonime. Un caz de acest fel: cuvântul *golya* ('barză') în afară de forma sa *koszta* aflată în dialectul secuilor (şi tot în acest dialect) cuvântul în cauză dispune şi de sinonime originare din limba română: *kokosztirk*, *kokosztár*.

Aceste date puse una lângă cealaltă denotă o interdependenţă între ele, bunăoară, esenţa cercetărilor lingvis-

tice constă nu în înregistrarea unui fapt lingvistic, ci în străduința de a înțelege schimbările intervenite în limbă, la fel și motivația acestor schimbări.

[Problema cuvintelor existente în graiul secuiesc: *koszta*, *kosztorat*, *kosztorang* și a regionalismelor moldovenești: *kokosztirk*, *kokosztár* e și mai interesantă decât am crede la prima vedere. Etimonul cuvântului din dialectul maghiar moldovean *kokosztirk*, fără îndoială, este cuvântul românesc *cocostârc*, iar *Dicționarul secuiesc de geografie lingvistică* la sensul semnalat al cuvântului *koszta* mai adaugă și înțelesul: 'stârc cenușiu', 'bâtlan', semnalat în zona Kézdiszék, ceea ce păstrează în mod fidel înțelesul primordial al etimonului bulgar (*kokozstruk*) din care a derivat cuvântul românesc: *kokor* ('gri'), *sztruk* ('barză') = 'stârc cenușiu', 'bâtlan' (în limba bulgară)].

Și cu asta am și ajuns la cea mai sinuoasă problemă, chiar o provocare aceluia care cercetează graiul moldovenesc maghiar: Péntek János într-un studiu din 2014³ clarifică următoarea problemă: „graiul maghiar din Moldova în mod primordial are o divizare dublă și nu una tripartită (ceagăii de nord, ceagăii de sud și ceagăii de tip secuiesc)”. Divizarea dublă este prezentată în felul următor de către autor: „[un grup de-ai lor reprezintă] pe secuii divizați la fel ca și în zona lor, celălalt [grup] dintr-o eră mult mai timpurie, pe cei proveniți din Câmpia Transilvaniei, fiind mai arhaici și în Ardeal”. Ceea ce ar însemna în linii mari că de fapt am avea nevoie de două dicționare dialectologice maghiare moldovene: unul secuiesc și celălalt non-secuiesc/ceangăiesc. Ceea ce ar fi o sarcină greu de realizat, deoarece în cele mai multe cazuri cele două dialecte apar amestecate și s-a dovedit și în cazul unor sate ceangăiești, despre care nu am fi bănuțit, că dispuneau și de o populație secuiască care trăia mult timp cumva izolat în localitate (La Cleja, de exemplu, potrivit comunicării lui Duma István, pe lângă maghiarii trăiau și secui și căsătoria între persoanele aparținând grupelor diferite nu era privită cu ochi buni nici în anii 1970, această înștiințare fiind întărită și de către soția sa, Vironca, ea fiind de origine secuiancă din localitate.

În MMTSz graiul celor două grupe etnice nu este separat, însă și astfel poate fi folosit cu brio la cercetarea graiurilor transilvănene sau ale dialectelor secuiești din Moldova. De exemplu dicționarele graiurilor maghiare mari prezintă regionalismul *gyápol* 'a sudui', 'a ocări' chiar și în sec. XIX–XX ca un verb „viu”, folosit în conversație, însă pe baza experiențelor mele pot afirma că i s-a restrâns foarte mult sfera de folosință, e ca și un cuvânt „mort”, pe baza MMTSz însă – spre marea mea uimire – în satele de tip secuiesc din Moldova este și azi folosit pe scară largă. Citez dintr-o convorbire rostită la Lespezi în anii 1990: „Până la un anumit timp a mers bine treaba organizației locale, însă o femeie a stricat-o în așa fel că abia mai existăm. I-a suduit (*gyápolta*) pe polițiști, l-a suduit pe preot, zicând că nu se poate împăca cu dia-

volul numai până când trece peste punte, mai mult nu.”⁴

Lucrarea deschide noi orizonturi și în cercetarea toponimelor. Maria Magdalena Székely de exemplu observă un paralelism între toponimele Heghedșișani ce apare sporadic în județul Vaslui și Ghidighici (din preajma Chișinăului), susținând că numele de familie Hegedűs era destul de frecvent, dacă avem în vedere multitudinea de toponime ca: Ghidighiș, Ghidășani, Highidiș, Hăghidișăuți din județul Lăpușna.⁵ Până în momentul de față s-a ivit un episod pe care nu l-am putut explica: din Hegedűs cum s-a format Hedegűs, forma la care se referă varianta românească de Ghidighici a toponimului.

Ei, în MMTSz la cuvântul titlu *hegedű* găsim următoarele precizări: 1. în Moldova este în folosință varianta cuvântului format prin metateză: *hedegű*; 2. cuvântul are și varianta de *hedegi*. Astfel putem da crezare Mariei Magdalena Székely (precum, de altfel, înaintea ei și lui Gheorghe Ghibănescu și Nicolae Iorga), derivând toponimul Ghidighici din numele de persoană Hegedűs: în graiul maghiar din Moldova numele persoanei respective a fost pronunțat Hedegiș, iar varianta românească a cuvântului redă în mod fidel această pronunție, la începutul cuvântului s-a mai produs o alternanță de *h > gh*.

Putem afirma deci că toponimul Ghidighici de lângă Chișinău are ca etimon numele de familie maghiar Hegedűs, asemenea toponime însumează o veridicitate istorică distinctă, deoarece acest mod de a forma toponimele în acest colț al Europei aparține numai limbii maghiare (și turce), poporul român și popoarele slave nu îl folosesc. Kiss Lajos ne atrage atenția că toponimele românești formate din nume de persoane au în compoziție desinența -ești, -eni, iar puținele toponime la numărul singular și fără desinențele numite sunt împrumutate din limba maghiară.⁶

Prin urmare merită să răsfoim MMTSz, deoarece, ca și alte publicații de acest gen, contribuie la clarificarea unor pete albe ale istoriei maghiarimii din Moldova. Volumul este o lucrare de bază, sigură, solidă, un adevărat monument al limbii maghiare din Moldova.

Traducere: Bartha György

1. Mai amănunțit despre această problemă vezi: Sántha Attila: Személynévi eredetű moldvai helynevek, magyar szemzőgöböl. (Toponimele personale din Moldova privite dintr-un unghi maghiar). *Moldvai Magyarság*, 2015/12., 2016/1., 2.

2. Péntek János (red.): *A moldvai magyar tájnyelv szótára / Dicționarul graiului maghiar din Moldova / Dictionary of the hungarian dialect from Moldova I/I. A-K*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. , în cele ce urmează: MMTSz.

3. Péntek János: A moldvai magyarokról és a csángó elnevezéséről. *Magyar Nyelv*, 110. 2014. 406–416.

4. Horváth Dezső: *Mivé lettél, csángómagyar?* Bába Kiadó, Szeged, 1999.

5. Székely, Maria Magdalena: Familii de boieri din Moldova de origine transilvănă. *Arhiva genealogică vol. 1* (6), 1/2. (1994) 95–104., 100–101.: „Patronimul a fost destul de răspândit, dovadă numeroasele așezări numite Ghidighiș, Ghidășani, Highidiș, Hăghidișăuți în ținutul Lăpușna.”

6. Kiss Lajos: A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvtör*, 120. (1996), 440–450., 445.